
Jože Ramovš

Krajevni medgeneracijski centri – srce sodobnih programov za kakovostno staranje in povezovanje generacij

Spoznanja v luči analize socialnega varstva starih ljudi v Sloveniji

POVZETEK

Članek pregledno prikaže sodobne programe za kakovostno staranje skozi celotno tretje obdobje življenja s posebnim poudarkom na možnosti za povezovanje generacij v današnjih razmerah. Posebej se posveti analizi stanja v Sloveniji, kjer smo na primer pri pokojninskem sistemu in pri domovih za stare ljudi upoštevali naše razmere v svetovnem vrhu, medtem ko pri nekaterih drugih programih zelo zaostajamo celo za manj razvitimi državami. Taki so na primer krajevni skupnostni centri za stare ljudi s številnimi cenejšimi bolj množičnimi programi. V sklepnem delu predstavlja avtor zamisel krajevnih medgeneracijskih centrov za kakovostno staranje s številnimi cenejšimi in novejšimi programi za stare ljudi v skupnosti, obenem pa bi bili tudi središča za sodobno povezovanje vseh treh generacij.

Ključne besede: medgeneracijski center, povezanost generacij, programi za kakovostno staranje, krajevni skupnostni programi

AVTOR: *Jože Ramovš je socialni delavec in dr. antropologije. Zadnjih petnajst let dela predvsem na področju socialne gerontologije in gerontagogike, pri čemer so v ospredju njegove znanstvene in akcijske pozornosti zlasti medgeneracijski odnosi in komunikacija, priprava na kakovostno starost ter ustvarjanje sodobne postmoderne socialne mreže medgeneracijskih programov za kakovostno starost, ki temeljijo na principu samopomoči ter strokovne in javne podpore za samopomoč in samoorganizacijo prebivalstva na tem področju.*

SUMMARY

Local intergenerational centres – the heart of modern programmes for quality ageing and connection between generations

The article deals with modern programmes for quality ageing in the whole third period of life, with a special emphasis on the current possibilities for connecting generations. It is focused on the Slovenian case; for instance, Slovenia is on the one hand among the leading world countries with its retirement system and old peoples homes, and on the other hand with some other programmes far behind even some less developed countries. Local community centres for elderly people are one example. In the conclusion the author introduces the idea of local community centres for quality ageing, that would add to the local community's care for elderly people, modern centres for connection of all three generations.

Key words: intergenerational centre, connectedness between generations, programmes for quality ageing, local community programmes

AVTOR: *Dr. Jože Ramovš is a social worker and a doctor of anthropology. In the last 15 years he is mainly working in the area of social gerontology and gerontagogic. In the forefront of his scientific work are intergenerational relation and communications, the preparations for quality*

ageing and creation of post-modern social network of intergenerational programmes for quality ageing that are based on the principle of self-support and on professional and public support for self-support and self-organisation of the population in this area.

Zahodno civilizacijo je zadnja leta dosegel velikanski val plime starega prebivalstva, kakršnega še ni bilo v zgodovini človeštva. Sožitje generacij in kakovostno staranje bosta v naslednjem četrt stoletju prednostni nalogi vseh treh generacij; vse kaže, da sta najzahtevnejši preizkus za preživetje skoraj pet tisočletne evropske kulture. Odločilno je torej vprašanje, kakšni programi za reševanje teh dveh nalog so danes na voljo in katere nove programe je za varno preživetje vseh treh generacij nujno vpeljati v prihodnjih letih – seveda od tistih, ki so finančno, družbeno in strokovno izvedljivi.

V Sloveniji se je začelo sistematično strokovno in družbeno prizadevanje za kakovostno starost pred približno štiridesetimi leti z ustanovitvijo Gerontološkega inštituta, Gerontološkega društva Slovenije, sistematično gradnjo domov za stare ljudi in podobnimi prizadevanji; glavni pobudnik teh prizadevanj in prvak slovenske gerontologije je bil dr. Bojan Accetto s svojo družbeno aktivnostjo in strokovnim pisanjem (1968 in 1987), z njim pa so tesno sodelovale številne sodelavke in sodelavci različnih strok. Proti koncu devetdesetih let pa je bil sprejet Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva v Sloveniji do leta 2005 (Program 1997), ki je potem postal del Nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005 (Nacionalni program 2000). Konec leta 2002 je Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve pripravilo Poročilo (2002) o izvajanju tega programa. Ugotovimo lahko, da Slovenija izvaja ta svoj program, toda potrebe se iz leta v leto naglo povečujejo, programi za njihovo zadovoljevanje pa izpopolnjujejo. V tej luči je slovenski nacionalni program nekatere naloge zastavil dobro, druge prenizko, tretjih pa še ni upošteval. Prav ta leta pa so odločilna za naglo in smiselno ukrepa-

nje, saj število starih ljudi tako narašča, da ga v družbi že zelo občutimo, vendar pa se problematika še ni razlila čez rob. Naš članek želi z analizo in predlogi prispevati svoj delež prav k temu.

Na svetovni ravni je starost in staranje prebivalstva prišlo v središče pozornosti z mednarodnim letom starih ljudi 1999. Aprila 2002 je bila madridska konferenca OZN o staranju (Madridska konferenca 2002), septembra 2002 pa berlinska ministrska konferenca evropskih vlad o isti vsebini (Report 2002).

V praksi pa se stvari odvijajo še z veliko večjo naglico. Programe, ki so bili najbolj v ospredju pred dvema desetletjema, na primer velike domove za starajoče se ljudi, ki so še povsem pri močeh, so najprej nadgradili in presegli človeku prijaznejši programi, na primer manjši domovi, pomoč in nega na domu, varovana stanovanja in dnevno varstvo. Danes tudi te nadgrajujejo novi, človeku še prijaznejši skupinski in skupnostni programi, za katere je značilno, da ne gledajo samo na materialne potrebe človeka, ampak tudi na medčloveške odnose in na medgeneracijsko povezanost starih ljudi z mlajšima generacijama. Zelo pomemben sodobni poudarek je tudi to, da ni dovolj skrbeti za programe, ki so namenjeni zelo onemoglim in najstarejšim starim ljudem, ampak je prav tako nujna javna skrb za sodobne programe priprave na kakovostno starost v poznih srednjih letih ter za take preventivne programe, da imajo povsem samostojni ljudje po upokojitvi v skupnosti možnosti za čim bolj smiselno uporabo svojih velikih zmožnosti.

1. Programi za kakovostno starost

Pred očmi moramo imeti, da so ljudje v tretjem življenjskem obdobju zelo različni. Razlikovati moramo vsaj tri skupine:

1. Redburn ugotavlja, da je v razvitem svetu vsaj

75% ljudi, ki so stari nad 60 let, zmožnih skrbeti za svoje vsakdanje potrebe brez tuje pomoči (Redburn 1998, str. 14). Velika večina tretje generacije torej povsem samostojno skrbi zase, preostaja pa ji tudi veliko moči, volje, znanja in vseh drugih sil, tako da dela za mlajši generaciji več, kakor oni dve zanjo: varuje vnuke, kuha in gospodinji prezaposleni družini odraslega otroka, obdeluje vrt in podobno, pri nas s svojimi pokojninami neredki omogočajo preživljanje sinovi ali hčerini družini, številni opravljajo nepogrešljiva dela v družbi, zlasti v organizacijah negospodarskega in nevladnega tretjega sektorja.

2. Nekaj starih ljudi potrebuje delno pomoč drugih, da ohranjajo relativno samostojnost v skrbi za svoje vsakdanje potrebe; od četrtilne, ki je v prejšnji točki ostala, je takih dobra polovica.
3. Tretja skupina, ki torej šteje blizu deset odstotkov ljudi v tretjem življenjskem obdobju, pa potrebuje veliko oskrbe in nege, ali celo popolno, pri opravljanju vsakdanjih življenjskih potreb. Za dobro polovico od njih skrbijo pri nas domači, slabi polovici pa nudijo oskrbo v javni mreži domov za stare ljudi. Toda treba je poudariti, da so – če gledamo s celostnega vidika vseh človekovih razsežnosti – tudi povsem nesamostojni stari ljudje še marsičesa zmožni. Zato morajo programi, ki so namenjeni njihovi oskrbi, upoštevati, kaj zmorejo ti stari ljudje na tak ali drugačen način dati, ne le kaj potrebujejo.

V skladu s pravkar povedanim gredo sodobni programi za kakovostno starost v tri smeri:

1. programi za kakovostno življenje povsem samostojnih ljudi v tretjem življenjskem obdobju ter za smiselno uporabo njihovih življenjskih sil,
2. programi za delno pomoč starejšim ljudem,
3. programi za popolno oskrbo opešanim stari ljudem, če je mogoče v njihovem stanovanju, sicer pa v ustanovi.

Možne so še drugačne razvrstitve programov za kakovostno starost, na primer:

- družinsko-sorodstveno sožitje s starim človekom, ki je tudi danes osnovni »program« – ter programi za dviganje kakovosti medgeneracijskega sožitja v družini;
- samostojno bivanje starajočega se človeka, ki postaja najbolj množični »program« – ter programi za dviganje kakovosti samostojnega življenja;
- servisni programi za delno oskrbo izven lastnega doma;
- ustanove za namestitev in oskrbo starih ljudi. Možna je tudi naslednja razvrstitev:
- javni državni programi in državna podpora družini ter civilnim programom;
- civilni in zasebni neprofitno-prostovoljski programi;
- zasebni tržni programi za stare ljudi.

Strokovna literatura, zakonski akti in razne deklaracije omenjajo predvsem formalno opredeljene programe, ki so namenjeni skrbi za tiste stare ljudi, ki niso več sposobni povsem samostojnega življenja; to so zlasti (Hojnik 1999: 104 sl., Program 1997, Nacionalni program 2000): pomoč in nega na domu, pomoč družini s starim človekom, prilagojena stanovanja za stare ljudi: od povsem samostojnih, prek »stanovanj za babico«, ki so napol povezana s stanovanjem mlajših dveh generacij, do stanovanjskih stavb s servisi, varovanih in oskrbovanih stanovanj, dnevno varstvo za stare ljudi, gerontološki centri, pomoč pri samostojnosti starega človeka s tehničnimi pripomočki za boljšanje njegovih funkcij, zlasti pa s telekomunikacijskimi sredstvi, ki mu omogočajo povezanost z družbo, z oddaljenimi svojci ter povečajo njegovo zdravstveno in osebno varnost, domovi za stare ljudi, stanovanjske skupine in oskrbniške družine.

Posebej moramo opozoriti na neformalne ali deloma formalne programe za medgeneracijsko povezovanje v današnjih razmerah. Nanje je čedalje bolj pozorna strokovna literatura (Hoj-

nik 1999: 133 sl.), predvideva pa jih že tudi naš nacionalni socialni program (Program 1997, Nacionalni program 2000) in mednarodni dokumenti, na primer sklepi madridske konference OZN aprila 2002. V to vrsto programov sodijo neštete oblike individualnega in skupinskega povezovanja s starimi ljudmi, ki nastajajo spontano, na temelju prostovoljstva in solidarnosti. Družino in formalne mreže dopolnjujejo tudi pri materialni oskrbi starih ljudi, čeprav je njihov glavni prispevek medgeneracijsko povezovanje in medčloveško zblíževanje. To so sodobne oblike nekrvnega »sorodstva« in nekrajevnega »sosedstva«, ki odlično rešujejo problem osamljenosti na stara leta in na postmoderni ravni znova povezujejo generacije v celoto ter pripravljajo srednjo generacijo na starost. V to vrsto sodi tudi mreža medgeneracijskih programov za kakovostno starost (Ramovš 2000), ki jo razvijamo na Inštitutu Antona Trstenjaka.

Sleherni program za kakovostno starost in za povezovanje generacij lahko gledamo tudi z vidika, koliko upošteva vse človekove potrebe in vse njegove razsežnosti, oziroma – katere od teh potreb zadovoljuje, katerih pa ne. Posamezni programi in ustanove so bolj usmerjeni v zadovoljevanje določene potrebe ali skupine potreb, ki izhajajo iz posameznih razsežnosti. Za lažje presojanje programov pod tem vidikom, bomo preleteli potrebe v posameznih razsežnostih in navedli pri vsaki kak značilen program.

1. **Telesne potrebe:** programi socialnih ustanov poskrbijo za stanovanje, hrano, obleko in čiščenje, programi zdravstvenih ustanov za zdravljenje bolezni in poškodb.
2. **Duševne potrebe:** televizijski in radijski programi ter časopisi informirajo in razvedrijo stare ljudi, podobne duševne potrebe zadovoljujejo tudi programi izletniških podjetij z organizacijo potovanja in izletov.
3. **Duhovne potrebe** po uvidu v čim več svojih možnosti ter po svobodnem odločanju in odgovornosti zase lahko zadovoljuje le člo-

vek sam, njegovo okolje, ustanove ali programi pa mu lahko izboljšajo pogoje za to.

4. **Medčloveško odnosne potrebe:** temeljne človeške odnose neguje star človek predvsem v družini in s prijateljevanjem, deloma služijo temu tudi telefonski pogovori z znanci; med novimi programi se medčloveškim odnosom posveča družabništvo z osamljenim starim človekom in medgeneracijske skupine za kakovostno starost.
5. **Kulturno zgodovinske ali razvojne potrebe** zadovoljuje staremu človeku medgeneracijska povezanost z vnuki in drugimi mladimi ljudmi, lastna aktivnost v raznih organizacijah, med programi pa zlasti izobraževalni, na primer univerza za tretje življenjsko obdobje.
6. **Eksistencialno potrebo po smislu** si človek lahko zadovoljuje le sam, okolje in organizacije pa – podobno kakor pri duhovnih potrebah – to temeljno človeško potrebo le upoštevajo in s svojimi programi izboljšajo ali pa poslabšajo pogoje za njeno zadovoljevanje; kolikor so del eksistencialnih potreb po smislu tudi človekove verske potrebe, so tem namenjeni programi verskih skupnosti.

V svoji integralni socialni gerontologiji in gerontagogiki (Ramovš, pred izidom) sem razvrstil programe za kakovostno staranje v šest razredov; tam so prikazani na več deset straneh, tukaj jih bomo le pregledno našteali kot osnovo za analizo današnjega stanja v Sloveniji.

1. **Starostna pokojnina.** Je temeljni program za materialno preskrbo v starosti. Razvijal se je dobro stoletje in temelji na medgeneracijski pogodbi, da srednja generacija s svojimi prispevki za pokojninsko zavarovanje omogoča pokojnine prejšnji generaciji, ki je s svojim delom omogočila njeno pripravo na samostojno življenje. Danes so vsi pokojninski sistemi v krizi – tako evropski kontinentalni ali Bismarkov kot

anglosaksonski ali Beveridgov – zaradi rastočega deleža starega prebivalstva; z reformami jih skušajo stabilizirati in ohraniti nujno potrebno medgeneracijsko solidarnost.

2. Programi in organizacije za samostojne ljudi v tretjem obdobju življenja, ki so zlasti:

- za zaposlitev in delo: s plačanim delom, s prostovoljskim delom v skupnosti, domače in gospodinjstvo zase in za domače, osebni konjički in ljubiteljsko delo;
- za medsebojno povezovanje starostnikov: društva upokojencev, klubi za starejše ljudi, politično povezovanje starostnikov;
- za izobraževanje, npr. Univerza za tretje življenjsko obdobje;
- za rekreacijo in šport;
- za potovanja, počitnice in razvedrilo;
- za medgeneracijske odnose; npr. medgeneracijske skupine in medgeneracijsko družabništvo s starejšimi ljudmi;
- za pripravo na upokojitev;
- stanovanjske zadrage ali stanovanjske skupine za tretje življenjsko obdobje – to je sodobna rešitev na principu skupinske samopomoči starajočih se ljudi, ki si za čas po upokojitvi zgradijo namesto dotedanjih stanovanj ali hiš svojo »stanovanjsko zadrugo«, kjer vsak par ali posameznik živi v svoji lastni samostojni enoti, obenem pa imajo skupne prostore; tako so dovolj avtonomni in dovolj prijateljsko povezani med seboj, da niso niti osamljeni niti v nadlego svojem.

3. Pomoč in nega na domu ter drugi programi za delno samostojne stare ljudi:

- usposabljanje družine s starim družinskim članom, npr. tečaj za lepše sožitje s starejšim družinskim članom;
- pomoč in nega na domu, npr. socialna pomoč, zdravstvena nega, versko pastoralno oskrbovanje starih ljudi in razne servisne storitve na domu;

- zagovorništvo in inšpekcijske službe za preprečevanje nasilja nad starimi ljudmi;
- centri za pomoč na daljavo z »rdečo« telefonsko linijo (»live-line«), pa tudi anonimno telefonsko svetovanje pri zaupnem telefonu (npr. Društvo Samarijan), z elektronsko pošto za poglobljeno pisemsko komunikacijo in z medmrežjem;
- varovana stanovanja.

4. Programi in organizacije za popolno oskrbo v starosti:

- domovi za celodnevno varstvo ali domovi za stare ljudi – boljši so integrirani za vse vrste starih ljudi, danes pa v Evropi uvajajo tudi posebne negovalne domove in bolnice – glavna vzroka za to neprijazno marginalizacijo starostnikov sta zlasti veliko število onemoglih starih ljudi in tabu starostne nemoči v sedanji evropski kulturi;
- oskrbniške družine – človeku prijaznejša nastanitev starega človeka v tuji družini, podobno rejništvu za otroke;
- dnevno varstvo;
- hišne skupnosti – najsodobnejša oblika »doma za stare ljudi«, ki prevzema od klasičnih domov dobro oskrbo, enako pozornost pa namenja človeškemu sožitju, kar dosega zlasti z drugačno arhitekturo stavbe, strukturo zaposlenega osebja ter povezanostjo s svojci in prostovoljci iz skupnosti.

5. Programi za pomoč v sklepnem obdobju življenja, umirajočemu in žalujočim; to so zlasti moderni Hospic, versko pastoralni programi za umirajoče in umrle ter civilni programi ob smrti, kot so osmrtnice, pogrebne slovesnosti ter javno spominjanje pokojnih.

6. Programi in organizacije za razvoj gerontologije ter za ozaveščanje prebivalstva o kakovostni starosti in sodobnem povezovanju generacij. Sem sodi zlasti nacionalni ge-

rontološki inštitut, ki mora biti interdisciplinaren. V Sloveniji ga zadnjih deset let nimamo, prej pa je bil dve desetletji med prvimi in boljšimi na svetu. Del njegove raziskovalne, razvojne in izobraževalne vloge opravljajo Inštitut Antona Trstenjaka, Gerontološko društvo Slovenije ter zasebno izobraževalno podjetje za socialno področje Firis, zadnje leto je s svojimi pobudami za razvoj gerontologije in ozaveščanje prebivalstva o kakovostni starosti ter o povezovanju generacij dejavna tudi neformalna skupina intelektualcev G3.

Prikaza sodobnih programov za kakovostno starost ni mogoče dokončati: našli smo veliko različnih programov in ustanov, domačih in tujih, še več jih je ostalo neomenjenih, največ pa ostaja novih možnosti, ki se iz dneva v dan ustvarjalno porajajo za dviganje kakovosti življenja v tretjem življenjskem obdobju ter za reševanje težav in stisk, ki jih prinašata starost in vse večji delež starega prebivalstva v začetku tretjega tisočletja.

2. Dosedanji razvoj programov za kakovostno starost v Sloveniji

Slovenija je upravičeno ponosna na nekatere izmed prej navedenih programov za kakovostno staranje. Visoko pri svetovnem vrhu je naše pokojninsko zavarovanje, po materialni preskrbi so na podobnem mestu naši javni domovi za stare ljudi. Zadnja leta se je zelo uspešno razvila in razširila socialna pomoč na domu, medtem ko je patronažna medicinska nega na domu, ki smo jo imeli pred leti izjemno razvito, prišla na rob pozornosti zdravstva in, žal, nazaduje, toda ne po krivdi patronažnih medicinskih sester, ampak zdravstvenega sistema. Katoliška Cerkev ima vpeljana redno mesečno obiskovanje bolnih in onemoglih na domu. Zadnja leta uvajamo v Sloveniji tudi druge zgoraj navedene sodobne programe za delno samostojne stare ljudi in za popolno oskrbo neboljnih. Današnja

tretja generacija Slovencev ima nedvomno tako visok materialni standard, kakor ni bil nikdar doslej v naši zgodovini. Na tem področju nam ni treba zardevati pred nobeno državo na svetu. Na svetovni ravni imamo razvite tudi medgeneracijske programe za kakovostno starost na področju medčloveških odnosov ter programe vseživljenjskega učenja, le da socialna mreža teh programov še ni splošno razširjena.

To je realna slika. Dobimo jo, ko ob koncu leta 2002 strokovno in politično analiziramo izvajanje nacionalnega programa socialnega varstva za stare ljudi, ki velja do leta 2005; stanje in razvoj na tem področju torej ocenjujemo nekako na sredini izvajanja tega nacionalnega programa. Popolnoma enoumno je treba reči: program izvajamo dobro. Seveda se ta analiza nanaša na program, kakor je bil pred leti zastavljen. Ista strokovna in politična analiza pa odkriva poleg svetle resničnosti pri naši skrbi za kakovostno starost danes in jutri tudi področja, kjer utripa opozorilna luč za nujne nove naloge, so pa tudi prave slepe pege v nacionalnem programu. Že potrebe po domski oskrbi starih ljudi ter po socialni pomoči in negi na domu se na primer večajo hitreje kakor nove zmogljivosti, naš pokojninski sistem ima iz leta v leto večje primanjkljaje. Skupnostni programi za samostojne stare ljudi, za delno samostojne, za pripravo na starost in sodobno sožitje generacij pa so bili v tem programu z vidika konkretnih akcij in predvidenih sredstev upoštevani kvečjemu obrobno.

Poglejmo torej nekaj pomembnih vidikov v današnji socialno politični skrbi za kakovostno staranje prebivalstva Slovenije, ki potrebujejo ustvarjalno socialno politično ukrepanje.

1. Pokojninsko zavarovanje v Sloveniji je evropski kontinentalni državni sistem pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Naš sedanji pokojninski sistem je bil oblikovan po široki razpravi v okviru pokojninske reforme (Bela knjiga 1987), ki jo je med leti 1990 in 2000 izpeljala

tudi vsa ostala Evropa, saj prihajajo pokojninski sistemi v hudo krizo zaradi rastočega števila upokojencev. Naš novi pokojninski zakon je v veljavi od 1. januarja 2000 (Uradni list RS št. 106/99). Zanj je značilno, da je po obsegu socialnih pravic med najširšimi, da krči pravice upokojencev postopoma in sorazmerno malo, da uvaja dodatno pokojninsko zavarovanje (2. pokojninski steber), ki ga država podpira z oprostitvijo davka ter razna osebna rentna zavarovanja (3. pokojninski steber), da ohranja konstantno prispevno stopnjo (24,35% od bruto plače in sicer 15,5% iz plače zaposlenega, 8,85% pa plačuje delodajalec) in da se država zavezuje kriti zavarovalne stroške sorazmerno širokemu krogu upravičencev (člen 232 ter pokrivati iz proračuna tekoči primanjkljaj (člen 233).

Število upokojencev v Sloveniji je do sredine leta 2002 prekoračilo četrtno prebivalstva – maja jih je bilo 510.110, razmerje med upokojenci pa iz nekdanjih treh ali celo petih zaposlenih na enega upokojenca pada na manj kakor dva – maja 2002 jih je bilo 814.446 (vir podatkov: Mesečni statistični pregled zavoda za pokojninsko in invalidsko zavarovanje Slovenije za julij 2002). Zato primanjkljaj v pokojninskem sistemu stalno narašča. Leta 2001 so prispevki krili le še 69% izplačanih pokojnin, država pa je iz proračuna dodala 28,9%, od tega je bilo 14,7% čiste izgube (233. člen zakona), ostalo pa obveznosti države za zavarovanje po posebnih predpisih; skupaj je to znašalo 187 milijard tolarjev (vir podatkov: Letno poročilo o poslovanju Zavoda za invalidsko in pokojninsko zavarovanje 2002/2002).

V naslednjih dveh desetletjih bosta zaradi večanja števila upokojencev mlada in srednja generacija čedalje bolj socialno ogroženi. Če se upokojena generacija politično organizira, jima bo zlahka po demokratični poti s parlamentarno večino zakonito odvzela glavnino pravic socialne države (brezplačno šolanje mladih, stanovanjska pomoč za mlade družine in socialno

ogrožene, zdravstvena preventiva in vsa ostala javna socialna blaginja). Ta usmeritev bi povsem uničila ne le medgeneracijsko solidarnost, na kateri temelji pokojninski sistem, socialna država in sploh stabilnost vseh družb, ampak tudi medčloveško sožitje generacij; prišlo bi do grozeče »vojne generacij«. Vojna generacij je v naslednjih petindvajsetih letih realna nevarnost. Če je ne bomo preprečili, bo prvič po selitvi narodov pred poldrugim tisočletjem resno ogrozila obstoj evropske kulture. Pokojninske reforme v prihodnjih letih so pri tem odločilnega pomena, zato so ena od najbolj resnih in občutljivih strokovnih in političnih nalog Slovenije in vseh evropskih držav.

2. Nacionalni program socialnega varstva Slovenije do leta 2005 upošteva predvsem najhujšo socialno problematiko starih ljudi, ki potrebujejo polno ali skoraj polno oskrbo. To je seveda razumljivo, z vidika realne politične priprave na izjemno socialno problematiko ob valu starega prebivalstva v naslednjih letih pa je porazno. Socialna politika se postavlja v vlogo gasilca požara, njena enako pomembna politična naloga pa je protipožarna preventiva pri nastajanju najbolj vnetljivih mest. Ne gre za to, da bi si državna socialna nalagala predvsem nove obremenitve polnega plačevanja konkretnih preventivnih programov, saj to niti strokovno niti politično ni smiselno, finančno pa ni možno. Pač pa gre za to, da državna uprava poskrbi, da stroka hitro in odgovorno izoblikuje dobre preventivne modele za sožitje generacij in kakovostno staranje v današnjih razmerah ter da se ti programi razširijo kot splošna socialna mreža za celotno prebivalstvo. Na področju obstoječih pravic za tiste stare ljudi, ki potrebujejo delno ali polno oskrbo, pa s sistemskimi mehanizmi poskrbi za razvoj alternativnih sodobnih oblik, ki lahko zelo razbremenijo in tudi pocenijo obstoječo mrežo oskrbe za stare ljudi.

3. Rešiti je treba nasprotja med državo, krajevno samoupravo in pokrajinsko upravo v sistemu socialnega varstva. Slovenski zakon o socialnem varstvu (Uradni list RS, št. 54-2484/92 z dne 13. novembra 1992) je zelo dober, saj je omogočil, da slovenska sociala prehaja iz dobre socialistične državne socialne v evropsko pluralistično brez usodnih izgub, ki so ohromile socialo v drugih socialističnih državah nekdanje Jugoslavije ter srednje in vzhodne Evrope. Seveda pa ima že ta zakon, še zlasti pa celoten sistem naše sedanje socialne politike marsikatero nedoslednost in praznino. Ena od njih je tudi razmerje dolžnosti in pravic med lokalno samoupravo, pokrajinsko ureditvijo in državo na socialno varstvenem področju; tukaj zelo manjka sistemskih socialno političnih regulativnih mehanizmov za dobro delovanje in razvoj socialne (Ramovš 1995, str. 159-163).

Občine so na primer po zakonu dolžne plačevati ali doplačevati zavodsko in domsko oskrbo za ljudi, ki so te oblike varstva potrebni in opravičeni do nje. Število nastanitvev v domovih za stare ljudi se večja, stroški bivanja v njih rastejo bistveno hitreje, kakor proračunska sredstva, lastna sredstva ljudi za plačilo oskrbine pa prej padajo kot rastejo. Tako občine dajejo skoraj vsa razpoložljiva sredstva za socialno področje, da poravnajo zakonske obveznosti za zavodsko oskrbo ljudi s posebnimi potrebami in za domsko oskrbo starih ljudi. Mnoge, tudi bogate mestne občine, pa celo prenašajo svoje dolgove do zavodov in domov v naslednje proračunsko leto. Vštric s tem gre problem birokratske zlorabe moči upravnih služb, župana in občinskega sveta pri sprejemanju odločitev, kar lahko – zlasti v malih občinah prepreči nujno nastanitev nekoga v doma za stare ljudi, tem bolj pa pusti ob strani nujne preventivne programe ali pa financira slabe po mehanizmih »zvez in poznanstev«.

V taki situaciji občine nimajo denarja ali pa posluha za razvojne programe socialnih mrež,

ki bi jih nujno morali z vso politično skrbjo vzpostavljati zdaj, da bi zaščitno delovale čez deset let, sicer bo tedaj plimni val velikega števila starih ljudi preplaval vse osnovno socialno politično funkcioniranje. K temu moramo dodati znanstvena spoznanja zadnjih let, da so socialni preventivni programi pogosto malo ali povsem neuspešni, ker jih državne ali civilne organizacije uvajajo in izvajajo povsem nestrokovno. V resnici so preventivni projekti danes strokovno najzahtevnejši.

4. Naši domovi za stare ljudi postajajo, ne da bi hoteli, čedalje bolj zahtevne negovalne socialne ustanove. Njihovo mrežo je postavila aktivna generacija med leti 1968 in 1992 z zgledno skupnostno akcijo iz pokojninskega sklada, sedanji nacionalni program to mrežo vzdržuje, širi in izpopolnjuje s pluralizacijo. Naši domovi so bili postavljeni kot veliki stanovanjski zavodi za večino sorazmerno zdravih stanovalcev. Njihova arhitektura ter normativi in standardi za osebje zagotavljajo relativno visoko materialno oskrbo starega človeka v primerjavi z razvitimi deželami, naša največja odlika pa je, da nimamo glede materialne oskrbe slabih podstandardnih domov (hiralnic), medtem ko visoko nadstandardne sedaj uvajamo na principu zasebne pobude. Slepa pega slovenskih domov za stare ljudi je pomanjkanje systemske skrbi za osebnost in medčloveške odnose starih ljudi med seboj, z osebjem, osebja med seboj ter institucije s krajevno skupnostjo in svojci. Vzroki za to so arhitektura in velikost ustanove, kadrovska struktura in način usposabljanja kadrov, postsocialistični primanjkljaj v civilni pobudi in organizaciji svojcev in skupnosti, težko negovalno delo, naval prošenj za sprejem in še drugi. Kljub temu se zadnja leta nekateri domovi zelo trudijo za dvig kakovosti tudi na teh področjih: uvajajo socialno pomoč na domu, zlasti razvažanje hrane na dom, dnevno varstvo, skušajo doseči večje in bolj systemsko sodelovanje

svojcev in prostovoljcev iz skupnosti v obliki skupinskega in individualnega druženja, nekateri domovi zavzeto uvajajo mrežo skupin za osebne odnose na principu samopomoči (skupine starih za samopomoč) s pomočjo notranjih in zunanjih prostovoljcev.

Toda praksa pri tem tudi pri nas potrjuje izkušnje od drugod po Evropi, da domovi za stare ljudi kljub tem prizadevanjem ostajajo v doživljanju ljudi neželjena zadnja postaja. Ob pripravi pravilnika za sprejemanje v javne domove za stare ljudi, ki predvideva obvezen podpis starega človeka kot izraz osebne volje, da gre v dom, rečejo vodilni iz domov: »Kako bo to mogoče, če pa je v domu 90% oskrbovancev proti svoji volji!« – po sili razmer v bolezni ali nesreči, neredki z zvijačo svojcev, seveda ob krutem dejstvu, da ni druge možnosti v skupnosti za njihovo varno preživetje. V socialni znanosti je splošno znano tudi dejstvo, da je totalna socialna ustanova, v kateri je človek odvisen in zadovoljuje vse svoje vitalne potrebe, tempirana bomba za nezavedne zlorabe nemočnih ljudi. Povpraševanje po nastanitvi v domu pa je v številnih okoljih, zlasti večjih mestih, že nekaj časa večje, kakor je ponudba.

Če upoštevamo z ene strani težko delo v domovih, kjer je čedalje več zelo bolnih in onemoglih stanovalcev, čedalje bolj omejen javni in zasebni denar za domsko nego ter čakalne vrste za sprejem v domove, na drugi strani pa osnovne tržne in razvojne zakonitosti, ni mogoče računati, da bi domovi dvigali kakovost svoje ponudbe, uvajali nove cenejše skupnostne programe – saj je iz zdravstva znano, da postelja prinese največji zaslužek – ter da bi začeli uvajati in razvijati zahtevne programe za boljše zadovoljevanje osebnostnih potreb ter potreb po osebnih medčloveških odnosih stanovalcev.

Lahko smo zelo zadovoljni, da se z divjo privatizacijo ni uničila dobra raven naših domov, ki smo jo imeli ob koncu socializma, ampak država še izpopolnjuje mrežo svojih domov

ter postopoma išče načine za širjenje javne mreže z primernimi zasebnimi kapacitetami. Prav tako smo lahko zelo zadovoljni z delom številnih zaposlenih, od vodstva do negovalk; večina kadra je človeško zelo humanega in zavzetega za kakovostno delo, za kakovost doma za stare ljudi pa so odločilni vodilni: direktor, glavna sestra, delovna terapevtka in socialna delavka. Zelo se je dvignila tudi raven znanj za delo s starejšimi ljudmi v domovih za stare, kar so omogočila zlasti kvalitetna izobraževanja, ki jih je zadnje desetletje organiziral Firis.

5. Sistematično je treba uvajati tudi novejšje alternativne oblike polne oskrbe za stare in onemogle ljudi v naš prostor, zlasti mrežo oskrbniških družin brez povezave z domovi za stare ljudi in hišnih skupnosti kot sodobno alternativo in konkurenčni izziv klasičnim domovom za stare ljudi. Eden od naravnih uvodov v oboje je tudi spodbujanje malih zasebnih **stanovanjskih zadrug**; tako stanovanjsko združbo si naredi par popolnoma samostojnih ljudi za bolj kakovostno preživljanje svojega tretjega življenjskega obdobja, kakor bi bilo v povsem individualnih stanovanjih ali hišah. Čez deset ali več let, ko ti ljudje bolj obnemorejo, se lahko njihova stanovanjska zadruga spremeni v organizirano **oskrbniško družino** pod vodstvom katerega od njihovih odraslih otrok ali v **hišno skupnost** pod vodstvom posebne nevladne organizacije.

6. Dnevno varstvo za stare ljudi je pomembna oblika, ki uspešno in dokaj poceni kombinira družinsko in institucionalno varstvo. Pri nas so ga začeli zadnja leta uvajati domovi za stare ljudi, toda zanimanje za vključevanje ljudi vanj je manjše od dejanskih potreb. Tudi tukaj se potrjuje že omenjana ugotovitev, da domovi za stare ljudi niso najprimernejši za dnevno varstvo; čeprav je prav dnevno varstvo v domu za stare ljudi posrečena mehka oblika prehoda iz

domačega okolja v ustanovo, se je ljudje branijo, ker se bojijo dne, ko bodo ostali tam tudi čez noč. V skupnosti so dnevno varstvo in podobni programi za delno samostojne stare ljudi bolje sprejeti, če so organizirani samostojno, najbolje v okviru krajevne organizacije tretjega sektorja, ki ima široko paleto sodobnih programov za kakovostno starost.

7. Pluralizacija izvajalcev pri programih in ustanovah za stare ljudi, zlasti razvoj tretjega sektorja, ki je na tem področju najučinkovitejši.

Državne ustanove, to je prvi sektor, so na socialnem področju nujne, saj zagotavljajo z zakonom zagotovljeni minimum socialnih pravic vsem prebivalcem. Izkušnja v razvitem svetu pa kaže, da se ne obnesejo najbolje, ker zaradi finančne varnosti in zbirokratiziranosti zaostajajo strokovno in kakovostno za civilnimi. Pri nas je v sedanjem tranzicijskem obdobju še dodatna značilnost: državne ustanove so izsiljevalke države ali občine, saj od svoje ustanoviteljice za vsako pobudo vnaprej zahtevajo povečanje osebja in denarja, država pa ima malo učinkovitih mehanizmov, da bi pri njih dosegala učinkovitost, kakovost, zavzetost, ekonomičnost, iniciativnost in ustvarjalnost. To so značilnosti neprofitnega in nevladnega ali tretjega sektorja na socialnem področju. Pri nas sta bili dve generaciji navajeni le na državne ali paradržavne socialne ustanove. Pluralizacija in privatizacija socialnih ustanov sta bistvena sestavina obvezne »evropeizacije« pri postsocialistični tranziciji, toda ta proces je neprimerno bolj nevaren in zahteven kakor privatizacija profitnih podjetij, kjer delovanje regulira trg.

Še slabše kakor državne ustanove se na socialnem področju skrbi za stare ljudi obnesejo zasebna podjetja ali drugi sektor. Analiza prvih let zelo skrbnega uvažanja zasebnih socialnih ustanov v Sloveniji je potrdila, kar z vso logiko kažejo strokovna znanja in izkušnje razvitih zahodnih držav, da namreč zasebni gospodarski

podjetniki in kapitalske naložbe na tem področju niso uspešni niti primerni. Po svoji tržni zakonitosti so pozorni predvsem na dobiček, ki pa ga v primerjavi z državnimi ustanovami za stare ljudi lahko dosega edino z dviganjem oskrbne cene in z zniževanjem kakovosti oskrbe.

Kakor na celotnem socialnem področju, so tudi pri skrbi za kakovostno starost najbolj primerne neprofitne in nevladne organizacije tretjega sektorja. Te nastajajo na civilno pobudo ljudi, ki imajo potrebe in zmožnosti za tovrstno delo, ter delujejo na principih samoorganizacije, v veliki meri pa tudi samopomoči, solidarnosti, humanitarnosti in dobrotelosti. Gospodarstvo in država jim v razvitem svetu po sistemsko urejenih načinih materialno pomagata, država zlasti s projektnim sofinanciranjem dela stroškov ter davčnimi olajšavami za gospodarstvo in fizične osebe, ki jih podpirajo z donacijami.

Prav tu pa zija velika vrzel v slovenski državi: tretji sektor je na socialnem, izobraževalnem in raziskovalno-razvojnem področju med najslabše razvitimi v Evropi. Tudi država mu daje bistveno slabše pogoje kakor druge evropske države (Kolarič in drugi 2002, Hvalič in drugi 2002), zato tovrstne organizacije v Sloveniji skorajda ne morejo računati na donatorska sredstva podjetij in posameznikov. Nerazvitost tretjega sektorja na socialnem, izobraževalnem in raziskovalno-razvojnem področju v Sloveniji ima več vzrokov. Eden je zakrnela civilna pobuda iz časov komunistične ideologije in s tem povezano pomanjkanje utečenih organizacij tretjega sektorja na teh področjih. Drugi vzrok je specifični pojav tranzicijskega obdobja postsocialističnega »turbokapitalizma«, ki prebujata nerealistične predstave o zasebni pobudi na področju čim hitrejšega materialnega bogatenja, medtem ko socialne potrebe prepušča državi; ta pa bi se jih rada po zahodnem zgledu liberalnega ameriškega kapitalizma čim bolj znebila. Naslednji vzrok je splošna nizka zavest o potrebah in sodobnih možnostih na socialnem področju

medčloveškega sodelovanja in komuniciranja; tako država kot posamezniki se teh potreb zavedo večinoma šele tedaj, ko nastopijo v obliki akutne stiske in so v veliki meri že nerešljive.

Kar je možno in nujno potrebno storiti, je prilagoditev naše davčne in druge zakonodaje evropskim kriterijem, tako da bo ustrezno sistemsko omogočala in podpirala civilno pobudo zainteresiranih posameznikov, skupin in organizacij za ustanavljanje in uspešno vodenje civilnih ustanov tretjega sektorja na področju preventivnega in oskrbovalnega dela za kakovostno starost in za sodobno povezovanje generacij. Ena od najboljših možnosti in nalog, ki jih imajo v tranzicijskem postkomunističnem času država in znanstvene pango s področja dela z ljudmi in za ljudi, so projekti javne politične in strokovne pomoči za uvajanje in podpiranje razvoja samopomoči in samorganizacije, torej tretjega sektorja.

Največja neizkoriščena niša za hitrejši razvoj ustanov in programov za kakovostno staranje in za sožitje generacij v Sloveniji je prilagoditev zakonodaje evropski na področju podpore tretjemu sektorju ter sistematična strokovna pomoč za razvijanje tega sektorja. Zlasti novejšie oblike skrbi za starejše, kot so na primer dnevno varstvo, socialna pomoč na domu, krajevna mreža medgeneracijskih programov za kakovostno starost in podobne že po sedanjih izkušnjah bolje uspevajo, če so samostojne ustanove v skupnosti, ne pa dodaten program dosedanjih institucij. Trenutno najlažje preživijo, če so državne, perspektiva pa so zasebne organizacije v okviru tretjega sektorja ali pa mešane, ki jih ustanovijo družno država ali občina, ena ali več organizacij tretjega sektorja in kako podjetje z donatorskim deležem. Prav ta zadnja možnost se zdi, da je za slovenske razmere v bližnji prihodnosti najboljša in najcenejša.

8. Povezanost socialne pomoči in zdravstvene nege na domu. Patronažna zdravstvena nega je bila v Sloveniji zadnja leta razvita na za-

vidljivo visoki svetovni ravni; patronažne sestre so bile dolga leta izjemno uspešne »socialne delavke« za družine in stare ljudi na terenu. Sedanja organizacijska kriza slovenskega zdravstvenega sistema je patronažno službo zelo okrnila. V nasprotju s tem pa se je zadnja leta izjemno hitro in dobro razvila socialna pomoč in socialna nega na domu. Obe delata povsem neusklajeno na terenu in tudi ministrstvu, ki sta zadnje desetletje resorsko ločeni, ne uspeta uskladiti svojih programov. V konkretnosti pa stari ljudje in družine s starim človekom potrebujejo enoten socialni in zdravstveni pristop; tak je ne le učinkovitejši, ampak tudi veliko cenejši. Vlado torej čaka naloga, da uskladi ti dve področji in jih razvija, saj sta cenejši in človeku prijaznejši, kakor popolna oskrba v bolnici ali domu za stare ljudi.

9. Pomoč družini za boljše sožitje s starejšim družinskim članom. V današnjih slovenskih razmerah opravljajo družinski člani še vedno precej več oskrbe in nege starih ljudi, kakor ustanove in programi javne mreže. Njihova pripravljenost in zmožnosti za to delo pa upadajo. Izkušnja s pilotskimi znanstveno-razvojnimi programi, kakršnega izvajamo tudi na Inštitutu Antona Trstenjaka, kažejo, da že sorazmerno majhna količina usposabljanja bistveno pomaga mlajšim družinskim članom razumeti starejšega družinskega člana, z njim primerneje komunicirati ter zanj bolje in dalj časa skrbeti, zlasti če se takemu programu usposabljanja pridruži po potrebi tudi servisna pomoč na domu, prostovoljsko družabništvo s starim človekom in podobni programi. Odločilnega pomena pa je, da poteka usposabljanje družine za boljše sožitje s starim družinskim članom po metodah socialnega učenja kot socialni trening v mali skupini in ne kot intelektualno izobraževanje.

10. Sodobni programi za pripravo na starost, za sožitje generacij in za izobraževanje v tretjem življenjskem obdobju. Kot rečeno,

imamo te programe v Sloveniji dobro razvite v okviru civilne pobude tretjega sektorja. Nacionalni program jih deloma že podpira, nimajo pa pogojev za splošno razširitev, dokler ne bo urejeno delovanje ustanov tretjega sektorja. Odločilnega pomena je, da izhaja njihovo širjenje iz splošnega ozaveščanja skupnosti o kakovostnem staranju v današnjih razmerah.

11. Sistem nadzora nad zlorabami starejših. Tudi pri nas naglo raste nasilje nad stariimi ljudmi na ulici in po domovih. Veliko zanemarjanja starih ljudi in nasilja nad njimi, zlasti čustvenega, je v domačih družinah, večina seveda nezavednega. S strani domačih je tudi veliko hudih zlorab, zlasti v zvezi z imetjem. Podobno je v ustanovah za stare ljudi. Čim več bo starih ljudi, tem več bo možnosti za njihovo zlorabo in nasilje nad njimi tudi s strani raznih podjetij, ki jim nudijo turistične in razne druge usluge. V Sloveniji imamo izdelane in sprejete normative in standarde za zavodsko varstvo starih ljudi – pravkar so v pripravi novi pravilniki o tem – nimamo pa še izdelanih in sprejetih kriterijev za programe na drugih področjih dela za stare ljudi, za delo organizacij tretjega sektorja in podobno. To je treba izdelati, saj je edina javno razvidna osnova za financiranje in ocenjevanje dela, za izdajanje nujno potrebnih dovoljenj za delo na tem področju, za inšpekcijske službe, ki morajo biti vzpostavljene, kakor tudi zagovornišтво starih ljudi.

Če pogledamo današnjo kakovost zadovoljevanja vseh človeških potreb v starosti, pa moramo reči, da so današnji stari ljudje ob sorazmerno dobrem materialnem varstvu – pri nas enako kakor po vsem razvitem svetu – tako osamljeni, kakor niso bili še nikdar v zgodovini. Njihovo življenje je odrezano od srednje in zlasti od mlade generacije, tako da ji ne morejo posredovati svojih pristnih življenjskih izkušenj in svojih globljih čustev; dodatna zadrega je v tem, da

sedanja starejša in srednja generacija tudi nista bili pozorni na učenje osebne komunikacije. V današnji civilizaciji sta starost in konec človeškega življenja tabuizirana, kakor sta bila pred desetletji tabuizirna spolnost in začetek življenja. Vse, kar je povezano s starostnim poje-manjem, je pometeno pod preprogo zavestnega in velja za sramotno, zato današnja stara generacija ne sprejema zavestno dejstva svoje starosti kot posebnega obdobja življenja, ki ima drugačne možnosti in življenjske naloge kakor mladost ali srednja leta, je pa enako smiselno in pomembno za človeka in za družbo. V današnji porabniški miselnosti, kjer imajo ceno le mladost, lepota, uspešnost, moč, položaj in ugled, se osamljenost in druge tegobe starih kopičijo, da ljudje ne doživljajo smisla starosti, zato si tretja generacija zatiska oči pred staranjem, dokler more, sicer pa stare ljudi množično zajema zlovesča bivanjska praznosta.

Če seštejemo visok materialni standard in nizke duševni, medčloveški in bivanjsko-duhovni standard današnjih starih ljudi, je rezultat nizka kakovost življenja sodobnega starega človeka. Ali bolje rečeno: v Sloveniji so danes programi za stare ljudi – v primerjavi z ostalim svetom – vzorno dobri za področje materialne preskrbe ter bedno nezadostni za področje medčloveških odnosov ter drugih nematerialnih potreb.

Jutri – to je čez deset, dvajset let, bo postala stara današnja srednja generacija.

Tedaj bo v Sloveniji starih sto do dvesto tisoč ljudi več kot danes, ker je sedanja srednja generacija najštevilnejša. Razmerje med staro in srednjo generacijo bo povsem porušeno. Tedaj bo srednja generacija veliko manjša, kakor je današnja, saj se zadnje čase rodi letno pol manj otrok, kakor se jih je takrat, ko se je rojevala sedanja srednja generacija. Vsak tretji prebivalec bo star človek. Zato je na zelo tanki nitki že verjetnost, da bi materialna blaginja starih ljudi v prihodnje ostala na današnji ravni. K sreči pa se kakovostna starost seštevata iz vseh dejavnikov materialne blaginje, medčloveških odnosov in zadovo-

ljenosti drugih potreb. Sedanja srednja generacija lahko še poskrbi za boljše medčloveške in medgeneracijske odnose ter za manjšo osamljenost na svoja stara leta, če se odloči za zavestno in intenzivno pripravo na svojo starost in si v ta namen zelo zavzeto izoblikuje nove sodobne programe in socialne mreže za medgeneracijske odnose in za druge materialne in nematerialne socialne potrebe v starosti. To mora storiti tako zavestno in zavzeto, kakor si je sedanja stara generacija v svojih srednjih letih zgradila zase odlično mrežo domov za stare ljudi in sistem pokojninskega varstva v Slovenji.

Kar naredimo za smiselno starost današnjih starih ljudi, je priprava na našo lepšo jutrišnjo starost. Vsekakor ta priprava ne obsega samo postavljanja materialnih stebrov za ustrezne pokojnine in gradnje novih domov za stare ljudi, ampak tudi programe za boljše medgeneracijske odnose, za vseživljenjsko učenje in delo, zlasti pa za spremembo stališča do starosti in načina življenja na stara leta. Sedanji srednji generaciji preostaja možnost, da z novimi programi za boljše medgeneracijsko sožitje in osebnostno kakovost poskrbi za enako ali boljšo kakovost življenja v svoji starosti v materialno bistveno skromnejših razmerah, kakor jih ima današnja tretja generacija.

Današnji srednji generaciji, ki bo jutri stara, je najboljši kašipot slovenski pregovor:

»Kakor si bo sedaj postlala, tako bo v svoji starosti ležala«.

4. Kaj je omogočalo povezanost generacij in kakovostno staranje v tradicionalni družbi in kaj jo omogoča danes?

Pretekla tisočletja se je družba razvijala predvsem po principu kmečko obrtniško stanovske tradicije. S tisoči navad, običajev in ustaljenih norm je uravnavala tudi sožitje srednje, mlade in stare generacije ter skrb za času primerno kakovost staranja. Vsi tradicionalni vzorci doživ-

ljanja in vedenja, ki so skrbeli za sožitje generacij in preskrbo v starosti, so bili vezani na krvno sorodstvo in krajevno sosedstvo, simbolični smiselni okvir pa jim je večinoma dajalo verovanje. Ugotoviti moramo torej: **vezivo generacij v tradicionalni družbi sta bila kri in skupni življenjski prostor v ozračju skupnega verovanja.**

Današnje tri slovenske generacije so prve, ki živijo v posttradicionalni družbi, imenovani poindustrijska, informacijska ali postmoderna. Način življenja in sožitja ljudi v teh razmerah je tako različen od onega v preteklosti, da vsi tisočletni vzorci doživljanja in vedenja, ki se nanašajo na sožitje generacij in na preskrbo v starosti, enostavno niso uporabni. Seveda pa imamo današnji ljudje enake ali še večje potrebe, da bi uresničili iste vrednote kakovostnega sožitja generacij in preskrbe na starost. Odločilno vprašanje je torej, na katerih novih principih lahko razvijamo sodobne vedenjske in doživljajske vzorce za doseganje teh vrednot. Vsakdanja izkušnja in znanstvena spoznanja govorijo, da sta v današnjih življenjskih razmerah **temeljna pogoja za povezanost generacij in kakovostno staranje človekova svobodna osebna odločitve in zavestno učenje, socialni okvir pa jima dajejo pravne norme socialne države in humana usmerjenost civilne družbe.**

Seveda pa je treba poudariti, da ne gre za bliskovit prehod ali za radikalno alternativo, ampak za postopen prehod prevladujočih vzorcev človekovega doživljanja, vedenja in sožitja iz tradicionalne v posttradicionalno paradigmo – v prispodobi: iz prometa po tirih železnice z vnaprej nastavljenimi kretnicami in zato brez odločilne uporabe osebnega krmila, na cestni ali zračni promet, kjer je treba sproti zavestno izbirati smer vožnje, se zavestno naučiti uporabljati krmilo in pravila vožnje, ki veljajo za vse voznike. Tudi v tradicionalni družbi je bilo sožitje ljudi deloma odvisno od osebne odločitve vsakega in od njegovega zavestnega učenja na

tem področju, prevladovali pa so utečeni vzorci izročila. In tudi zdaj velja, da »kri ni voda« in da je sosed lahko najbližji prijatelj. Zato imajo tudi dandanes sorodstvene in sosedske vezi svojo vlogo pri povezovanju generacij in pri skrbi za kakovostno staranje. Toda danes to »krvno in prostorsko vezivo« deluje šele, če se človek za kakovostno komuniciranje med generacijami v družini ali bližnji soseski ter za svoje kakovostno staranje osebno odloči in se obojega zavestno uči.

V preteklosti in danes v veliki meri krogijo človekovo življenjsko zgodovino in njegovo stanje ob vstopu v tretje življenjsko obdobje tudi sile, ki niso odvisne od njegove svobodne odločitve, zlasti njegove sposobnosti in zdravje, socialno okolje in konkretne življenjske razmere. V nasprotju s prejšnjimi časi pa današnji petdesetletnik pričakuje še tri desetletja življenja, ki so najbolj socialno varna in ima svoje najboljše življenjske sposobnosti bolj svobodno na razpolago kakor v mladostni ali srednjih letih. V teh razmerah je za njegovo kakovostno staranje in za lepo sožitje generacij odločilno dvoje.

Prvo: ali ga bo njegova življenjska zgodba iz mladosti in srednjih težila in ovirala ali pa mu bodo dotedanje življenjske izkušnje odskočna deska v večjo kakovost življenja. Da se zgodi drugo, je danes pri prehodu v tretje življenjsko obdobje sorazmerno nova, vsekakor pa odločilna življenjska naloga **ustvarjalno ravnanje z lastno življenjsko zgodbo svoje preteklosti** (Lukas 2002, Ramovš 2002).

Drugo odločilno vprašanje je, ali bo starajoči se človek znal in mogel vse svoje življenjske sposobnosti smiselno uporabljati tudi po upokojitvi. Moderna družba je s pokojninami tretjo generacijo materialno preskrbela in osamosvojila, obenem pa njena znanja in moči odrezala od sistemske povezanosti z mlajšima generacijama v družbi (Hojnik 1999, str. 18); to je neprecenljiva škoda za kakovostno staranje

posameznika in za družbo, saj je sodobni človek po upokojitvi večinoma na višku svojih življenjskih sposobnosti. Zato je ob upokojitvi dandanes zahtevna osebna človekova naloga, da se sam od znotraj ne začne družbeno marginalizirati. Sodobne družbe pa bodo morale ob naslednji pokojninski reformi ustvariti novo obliko medgeneracijske pogodbe, ki ne bo delovno marginalizirala »upokojenцев«.

Ob koncu teh kratko povzetih temeljnih spoznanj dodajam dva svoja antropohigienska recepta za kakovostno staranje in sožitje generacij v današnjih življenjskih razmerah.

Prvi: v vsakem obdobju življenja mora človek poskrbeti, da je intenzivno osebno povezan vsaj z enim človekom iz vsake generacije: z enim mladim, enim srednjih let in enim starim; osebno povezan konkretno pomeni, da z njim vsaj eno uro tedensko komunicira na ravni osebnega človeškega doživljanja in izkušnje in ne na ravni splošnih, intelektualnih, delovnih ali drugih brezosebnih vsebin. Po tem receptu lahko človek uresniči nalogo, ki smo jo pravkar navedli: svojo osebno odločitev, da spozna in sprejme starost – star človek pa ostane v živem stiku s svetom mlajših. Vse to pa je pogoj za kakovostno staranje, za ustvarjalno ravnanje s svojo življenjsko zgodovino in za kakovostno sožitje z drugima dvema generacijama. Znanstvena in praktična spoznanja o sožitju ljudi v zadnjih letih kažejo, da je razvijanje človeške občilnosti (Ramovš 2000a, str. 364) – te temeljne sposobnosti za učenje dobre komunikacije – najkrajša in najlažja pot do izboljšanja kakovosti medčloveškega sožitja tako na intrageneracijski ravni med zakonskimi partnerji (Enlg, Thurmaier 1995) kakor na intergeneracijski med ljudmi mlade, srednje in stare generacije.

Drugi recept je namenjen družbi, da z njegovo uporabo omogoči ljudem množično uresničitev prvega recepta. Recept je takle: **v naslednjih par letih je treba omogočiti v**

krajevni socialni mreži kvalitetne kratke, deset do največ dvajset urne tečaje socialnega treninga o starosti in o komunikaciji s starejšimi ljudmi; bistveno je, da so res praktični treningi socialnega učenja in ne intelektualno učenje teoretičnega znanja o komunikaciji. Tečaje je treba vpeljati v treh konkretnih izvedbah, da zajamejo večino prebivalstva:

- **za svojece starih ljudi**, ki so deležni kake državne socialne pomoči za starostnike – to ni manj pomembna naložba kot doplačilo domske oskrbe, njen strošek pa odgovarja kvečjemu par oskrbnim dnevom v domu;
- **za vso mladino v srednješolskem času** – ta socialna vzgoja ni manj potrebna kakor telesna vzgoja, zahteva pa le toliko časa kakor ga šole namenijo telesni vzgoji v par mesecih;
- **za vse zaposlene v letu pred upokojitvijo** – ta »odpravnina« iz službe ni manj pomembna kakor denarna odpravnina, njenega dobrega učinka človek ne bo porabil v prvih mesecih po upokojitvi, ampak bo zanj in njegovo okolico naložba, ki se bo sama povečevala do konca življenja.

Ta spoznanja je potrebno upoštevati pri oblikovanju sodobnih programov in socialnih mrež za sožitje generacij in za dviganje kakovosti življenja starih ljudi v Sloveniji in v vsem evropskem prostoru. Prej omenjeno vojno generacij v Evropi lahko preprečimo v naslednjih letih z novimi socialnimi mrežami, zato bomo povzeli še osnovna spoznanja o preventivnih programov v njih.

Sodobni socialno preventivni program mora biti javni strokovni projekt, enako kot npr. projekt za razvoj avtocestne mreže. **Razvojni socialno preventivni projekt** ne more biti uspešen, če nima naslednjih značilnosti:

- je odgovor na družbeno potrebo, ki jo ljudje res čutijo, pa jim družbene razmere že zelo otežujejo njeno zadovoljevanje, v prihodnje pa grozi, da bo postala množični problem;
- je zasnovan na sodobni znanstveni ravni z glo-

balnim svetovnim znanjem vseh ustreznih ved;

- ga organizirano uvaja država ali občina, najbolje v sodelovanju z ustrežno organizacijo tretjega sektorja kot organiziran projekt javne pomoči za uvajanje samopomoči in družbene samoorganizacije;
- ga strokovno in z vso projektno odgovornostjo vodi ustrezna znanstveno-strokovna ustanova;
- se konkretno izvaja v lokalni skupnosti na najnižji krajevni ravni.

Preventivni socialni projekti, ki ne ustrezajo tem pogojem, ostanejo praviloma papirnati požiralci javnega denarja brez resničnega preventivnega učinka.

5. Krajevni medgeneracijski centri

V luči gornje analize stanja v Sloveniji in navedenih temeljnih spoznanj ter prihajajočega plimnega vala starih ljudi je v tem trenutku v Sloveniji na voljo nekaj dobrih možnosti, ki so dovolj poceni, dovolj množične, upoštevajo vse človekove potrebe in so praktično sprejemljive za današnjo miselnost ljudi. To so zlasti krajevni medgeneracijski centri. Na zahodu imajo ponekod bogato tradicijo krajevnih gerontoloških centrov, tudi v bivših socialističnih državah vzhodne Evrope jih zadnja leta uvajajo kot najbolj učinkovito, množično in najcenejšo obliko javne pomoči starim ljudem. Tej izkušnji je treba dodati še sistemsko povezanost z obema mlajšima generacijama preko ustreznih programov. Skupina G3 je v letu 2002 dala tako pobudo ljubljanski županji: predlagala je v centru Ljubljane »hišo treh generacij«.

Naštejmo torej osnovne značilnosti krajevnega medgeneracijskega centra.

- biti mora čim bolj dostopna stavba sredi kraja ali ulice;
- njena arhitekturna ureditev mora biti prilagojena predvsem starim ljudem ter številnim programom, ki se odvijajo v medgeneracijskem centru;

- v njem se mora neprestano odvijati čim več in zelo različnih programov za kakovostno staranje, ki smo o njih govorili, in to na način, ki spodbuja dejavno navzočnost mlade in srednje generacije: od dnevnega varstva starih ljudi do ponudbe starejših, da priložnostno varujejo otroke, jih inštruirajo in podobno; od razdeljevanja hrane starejšim in čajne kuhinje v centru do pedikure in številnih drugih servisnih uslug za stare ljudi na temelju prostovoljstva in v obliki podjetniške storitev od zunaj; od telesno rekreacijskih do izobraževalnih programov – krajevni medgeneracijski center je seveda tudi prostorsko središče krajevne univerze za tretje življenjsko obdobje; od osebnega medgeneracijskega družabništva do medgeneracijskih skupin; od socialnih treningov za ljudi pred upokojitvijo do onih za spoznavanje starosti in za lepše sožitje s starejšimi ljudmi v družini; nenazadnje je krajevni medgeneracijski center tudi najbolj primeren sedež socialne pomoči na domu;
- voditi ga mora eden ali po potrebi več usposobljenih organizatorjev za socialne mreže in za menedžment organizacij tretjega sektorja, pri izvajanju posameznih programov pa so po potrebi zaposleni različni strokovnjaki in laiki;
- izrazito mora biti usmerjen v sodelovanje svojcev starejših ljudi – ti in mladi upokojenci so najboljši prostovoljci in najbolj primerna populacija za izobraževalno spreminjanje stališč do starosti in starih ljudi;
- biti mora središče za ozaveščanje skupnosti o vsem, kar je povezano s starostjo in sožitjem vseh treh generacij;
- biti mora središče za pridobivanje prostovoljcev iz skupnosti, za njihovo usposabljanje, organiziranje prostovoljskega dela in za vzdrževanje prostovoljske kondicije – in sicer prostovoljcev za družabništvo in vodenje skupin, za enkratne prevoze starih ljudi

in za njihovo spremljanje na banko ali k zdravniku, kakor tudi za prostovoljsko pomoč upokojencev mladim in srednji generaciji;

- krajevni medgeneracijski center naj bi bil organiziran kot mešani zavod, katerega ustanovitelji so:
 1. občina, oziroma za njo država, ki zagotavlja osnovno plačo za profesionalnega organizatorja programov, prostor ter zdravstveno in socialno nego po obstoječih socialnih pravicah za starostnike, ter pospešuje sodelovanje šol in drugih ustanov v kraju z medgeneracijskim centrom,
 2. organizacije tretjega sektorja iz vseh treh generacij, zlasti društvo upokojencev, krajevno medgeneracijsko društvo za kakovostno starost, karitas, rdeči križ, zveza prijateljev mladine, skavti, taborniki ipd., ki se obvežejo za izvajanje določene števila programov,
 3. krajevna podjetja, ki se obvežejo za donacijsko podpiranje določenih programov.

Poznanje trenutnih razmer in dogajanja v slovenski sociali kažejo, da bodo verjetno krajevni medgeneracijski centri najhitreje in najlažje nastajali na dveh vozliščih. Eno so socialno dejavne katoliške župnije, kjer so zadnja leta zelo uspešno razvili razvejane skupnostne socialne programe: župnijske Karitas, mladinske centre, male domove za stare ljudi, zasebne vrtce in podobno; to vozlišče se napaja predvsem iz odgovornega negovanja naše socialne tradicije. Drugi prostor z ugodnimi pogoji za nastajanje krajevnih medgeneracijskih centrov so občine in krajevne skupnosti, kjer imajo že vpeljano ali pravkar zavzeto vzpostavljajo krajevno mrežo medgeneracijskih programov za kakovostno starost (Ramovš 2000) ter krajevno društvo, ki to mrežo vodi, dobro sodeluje z občino in pomembnimi organizacijami tretjega sektorja, zlasti z društvom upokojencev, mladinskimi organizacijami in podobnimi. Ta ugodna varjanta, ki jo prve občine že nakazujejo, lahko postane splošna

za vso Slovenijo, saj se napaja iz sodobne socialne energije samopomoči in solidarnosti ob prepoznavanju družbenih in političnih nalog ter sodobne organizacije na tem področju. Tako v prvem kakor v drugem primeru bodo v prihodnjih letih pri nas nastajali krajevni medgeneracijski centri in opravili levji delež nalog ob povečanem deležu starega prebivalstva, če bodo država s svojo socialno politiko, znanost s konkretno angažiranostjo v praksi in nek določen človek ali mala skupina ljudi v skupnosti prevzeli nalogo babiške pomoči pri njihovem rojevanju v obliki osrednjega razvojnega socialno preventivnega projekta.

LITERATURA

- Accetto Bojan (1968). *Staranje, starost in starostno varstvo*. Ljubljana: Rdeči križ Slovenije.
- Accetto Bojan (1987). *Starost in staranje. Osnove medicinske gerontologije*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Bela knjiga o reformi pokojninskega in invalidskega zavarovanja (1997). Ljubljana: Vlada republike Slovenije, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Engl Joachim, Thurmaier Franz (1995). *Wie reddest du mit mir? Fehler und Möglichkeiten in der Paarkommunikation*. Freiburg-Basel-Wien: Herder.
- Hojnik Zupanc Ida (1999). *Samostojnost starega človeka v družbeno – prostorskem kontekstu*. Ljubljana: Znanstvena knjižnica FDV.
- Hvalič Simona, Ramovš Jože, Ramovš Ksenija 2002. *National report: Third Sector in Slovenia*. V: www.ceis.it/euroset/products/pdf/Third_Sector_in_Slovenia.PDF.
- Kolarič Zinka, Črnak-Meglič Andreja, Vojnovič Maja (2002). *Zasebne neprofitno-volonterske organizacije*. Ljubljana: Založba FDV.
- Lukas Elisabeth (2002). *Vse se ugasi in izpolni. Vprašanja o smislu, ki si jih zastavljamo na starost*. Celje: Mohorjeva družba 2002.
- Madridska konferenca OZN o staranju. Mednarodni načrt ukrepov v zvezi s staranjem 2002. Madrid, 12. april 2002 (obširen dokument je na voljo v različnih oblikah na medmrežju in v tiskani obliki).
- Nacionalni program socialnega varstva do leta 2005 (2000). *Uradni list Republike Slovenije* 31, 7.4.2000, str. 3777-3787.
- Poročilo o izvajanju Programa razvoja varstva

starejših oseb na področju socialnega varstva v Sloveniji do leta 2005 in Nacionalnega programa socialnega varstva do leta 2005. Osnutek (gradivo za Strokovni svet Ministra za delo, družino in socialne zadeve, decembra 2002).

- Program razvoja varstva starejših oseb na področju socialnega varstva v Sloveniji do leta 2005 (1997). Ljubljana: Republika Slovenija, Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve.
- Ramovš Jože (1995). *Slovenska sociala med včeraj in jutri. Druga, predelana in dopolnjena izdaja*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Ramovš Jože (2000). *Krajevna mreža medgeneracijskih programov za kakovostno starost*. V: *Kakovostna starost. Časopis za socialno gerontologijo in gerontagogiko*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, letnik 3, št. 1-4, str. 2-18.
- Ramovš Jože (2000a). *Skupina in skupinsko delo. Prispevek k antropologizaciji teorije skupine in praksi skupinskega dela*. V: Moreno J.L. in Z.T. Skupine, njihova dinamika in psihodrama. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka, str. 339-376.
- Ramovš Jože (2002). *Ustvarjalni odnos do svojega življenja in usode – skrivnost kakovostne starosti. Sprema beseda*. V: Lukas Elisabeth. *Vse se ugasi in izpolni. Vprašanja o smislu, ki si jih zastavljamo na starost*. Celje: Mohorjeva družba 2002, str. 63-66.
- Ramovš Jože (pred izidom). *Kakovostna starost. Integralna socialna gerontologija*. Ljubljana: Inštitut Antona Trstenjaka.
- Redburn E. David (1998). *The »Graying« of the World's Population*. V: Redburn E. David, McNamara P. Robert, Edit. (1998). *Social gerontology*. Westport, Connecticut-London: Auburn House, str. 1-16.
- Report of the ministerial conference on ageing. United Nations. Economic and Social Council. UNECE Ministerial Conference on Ageing. Berlin, 11-13 September 2002. ECE/AC. 3/2002/9, 3 October 2002.

Kontaktne informacije:

dr. Jože Ramovš

Inštitut Antona Trstenjaka

Resljeva 11, p.p. 4443, 1001 Ljubljana

e-pošta: joze.ramovs@guest.arnes.si